

ENGELSİZ TOPLUM ÇALIŞMA GRUBU

1. ULUSLARARASI VE ULUSAL ALANDA GERÇEKLEŞTİRİLEN FAALİYETLER

Normal şartlar altında bile engelli bireylerin sağlık hizmetlerine, eğitime, istihdama ve topluma katılma olasılıkları oldukça düşük iken, herhangi bir kriz söz konusu olduğunda bu oran daha da aşağılara düşer. Bu nedenle COVID-19 salgınından engelli bireyler daha fazla etkilenmiştir (*UNSDG / Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19*, n.d.). Tespit edilen sorunlar aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir.

- 1) Engelli bireyin önceki sağlık sorunları, bu kişilerin COVID-19 ile enfekte olma riskini veya enfekte olunması durumunda hastalığın ağır seyretmesini ve ölüm riskini artırabildiği belirtilmektedir. Bu durum daha sıkı bir biçimde tecrit edilmelerini gerekli kılabilir.
- 2) Sağlık hizmetleri ve bilgiye erişimde engellerle karşılaşmışlardır. Tıbbi önyargılar, seçici tıbbi rehberler ve protokoller nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikler söz konusu olmuştur. Bilgi edinme kaynaklarının, her engel türünü kapsayacak şekilde erişilebilir formatta olmaması bilgiye erişimi olumsuz etkilemiştir.
- 3) Sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle günlük hayatta yardıma ihtiyaç duyan bireyler tecrit edilmiş durumda kalmışlardır. Resmi, gayri resmi desteklerden mahrum kalmışlardır. Gıda, temel ürünler (hijyen malzemeleri dahil), ilaca erişim sorunları yaşanmış, banyo, yemek yapma, yemek yeme gibi en temel günlük aktivitelerin gerçekleştirilmesinde zorluklar söz konusu olmuştur.
- 4) Destek sistemleri, psikososyal destek, kişisel yardımlar, işaret dili vb. birçok hizmette aksama yaşanması nedeniyle olumsuzluklar yaşanmıştır. Aile desteğine ihtiyaç duyan gruplar, kendileri veya olağan destekçileri enfekte olduğu veya enfekte olma riskiyle altında olduğundan, daha sıkıntılı bir süreç yaşamışlardır. Ücretli destekten yararlananlar veya yatılı tesislerde kalanlar, hizmet sunumunun aksaması nedeniyle olumsuzluklar yaşamışlardır. Rehabilitasyon ve yardımcı teknolojiye erişim sorunları olmuştur. Psikososyal bozukluğu olanlar yada otistik bireyler, evde kalma kısıtlamalarından olumsuz etkilenmiştir.
- 5) İş kayıpları, istihdam sorunları, engellilerin bakım vericilerinin (aile üyeleri dahil) iş olanaklarını kaybetmesi ekonomik problemlere neden olmuştur.
- 6) Çevrim içi eğitime erişim sorunları yaşanmıştır.
- 7) Aile içi şiddet, ihmal, istismara maruz kalma riski artmıştır.

Bu bölümde, tüm bu tespitler çerçevesinde pandemi döneminde engelli bireylere yönelik gerek uluslararası gerek ulusal alanda gerçekleştirilen faaliyetler (raporlar, dokümanlar, yasal düzenlemeler vb) ile öneriler ele alınmıştır.

1.1.Uluslararası Alanda Yapılan Faaliyetler

1.1.1Birleşmiş Milletlerin Engelli bireylere ilişkin çalışmaları

29 Nisan 2020'de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği COVID-19 ve engelli bireylerin hakları ile ilişkili bir rehber yayınlamıştır. Bu rehberde salgının engelli bireyler ve hakları üzerindeki etkileri, dünyada hâlihazırda uygulanmakta olan ve ümit vaat

eden bazı uygulamalar, devletler ve diğer paydaşların yapabilecekleri eylemlere yer verilmiştir.

Bu raporda engelli bireylerin sağlık hakkına erişimde ayrımcılık yaşadıkları ve tıbbi öncelik belirleme rehberlerinde geri plana atıldıklarına vurgu yapılmıştır. Buna karşın iyi uygulama örnekleri olarak; San Marino Cumhuriyeti Biyoetik komitesi ile ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı Sivil Haklar Ofisi tarafından engelliliğin tıbbi hizmet sunumunda bir dışlayıcı seçim kriteri olarak alınamayacağı COVID-19 ile ilişkili oluşturulan dokümanlarda yer bulmuştur. Filipinlerde İnsan Hakları Komisyonu engellileri de içeren savunmasız bireylere yardımcı kamu mesajları oluşturmuş, Birleşik Arap Emirlikleri engelli bireylere evlerinde test yapılması için bir ulusal program başlatmış, Kanada'da COVID-19 Engellilik Danışma Grubu kurulmuştur.

Sosyal bakım tesislerinde (yetimhaneler, gündüz bakım evleri, rehabilitasyon merkezleri) yaşayan yaşlı ve engelli bireylerde COVID-19 enfeksiyonunun etkilerinin gerek alatta yatan sağlık sorunları gerek fiziksel mesafenin korunamaması nedeniyle daha ağır olduğu belirtilmiş, ihmal, istismar, şiddet ve tecrit gibi insan hak ihlalleri ile daha fazla karşı karşıya kaldığı vurgulanmıştır. Bu nedenle İsviçre ve İspanya'da engelli bireylerin bu tesislerden çıkarılarak ailelerinin yanında kalmaları yönünde uygulamalar gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Bilgiye erişimdeki eşitsizlikleri gidermek için, bazı ülkelerde (Paraguay, Meksika, Panama) COVID-19 ile ilgili bilgilerin erişilebilir formatta (işaret dili okuması gibi) olması sağlanmıştır. Birleşik Krallık ve Fransa'da katı kapanma kuralları engelli bireyler için esnetilmiş, Arjantin ve Kolombiya'da topluluk destek ağları ile ihtiyaç duyulan malzemeler engellilere ulaştırılmıştır.

Ekonomik sıkıntılar ve yoksullaşmanın önüne geçmek için Bulgaristan, Malta ve Litvanya'da sosyal koruma hizmetlerinin bütçeleri artırılmıştır. Arjantin ve Peru'da engellilik maaşı alan kimselere COVID-19 krizi şartlarında ek ödeme yapılmıştır. Fransa ve Tunus'ta da benzer uygulamalar gündeme gelmiştir. ABD'de engelli bireylere vergi indirimi programları devreye girmiştir.

Uzaktan eğitim uygulamalarında engelli öğrenciler gerekli ekipmanlara, internet erişimine, erişilebilir malzemelere ve çevrimiçi okul programlarını takip için gerekli desteğe sahip olmadıklarından, ABD, Ekvator ve Birleşik Krallık'ta evde tecrit konumunda olan öğrenciler için öğretmenlere, ebeveynlere ve bakıcılara rehberlik ederek desteklemek adına bilgiler yayımlanmış ve sistemler oluşturulmuştur.

Pandemi döneminde toplumsal cinsiyete dayalı, cinsel, yakın eş ve ev içi şiddet riskinin arttığı öngörülmekle birlikte, yardım hatlarının işitme ve görme engelli bireyleri kapsayıcı nitelikte olmadığı, acil durum sığınma evleri ve hizmetlerinin de ihtiyaçları kapsayıcı nitelikte olmadığı belirtilmektedir. Bu konuda Peru'da yerel yönetimlerin telefon aracılığıyla bildirim ve rehberlik hizmetleri verdiği, pek çok ülkede işitme engelli bireyler için kısa mesaj, aracı ve video-telefon hizmetleri de dâhil olmak üzere erişilebilir yardım hatları, destek ve raporlama sağlamaya çalıştığı belirtilmiştir.

Fiziksel mesafenin mümkün olmadığı kalabalık ve hijyenik olmayan koşullar nedeniyle yüksek enfeksiyon riski altında olan engelli mahkumlara yönelik uygulamalar olarak çeşitli

lkelerde (Endonezya, Türkiye, ABD, Birleşik Krallık, İnan, Kolombiya, Arjantin, Brezilya gibi) erken salıverilme uygulamalarının gerçekleştiği belirtilmektedir.

Yeterli barınma şartlarına sahip olmayan engelli bireyler COVID-19 açısından daha savunmasız durumda olduklarından, acil durum sığınma evlerine başvurular artmış, bu da yine kalabalık ortamın oluşması ile birlikte enfeksiyon riskini artırmıştır. Arjantin’de 1000 den fazla yataklı acil durum sığınmağı kurulmuştur (United Nations Human Rights, 2020).

Mayıs 2020 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından **“COVID-19’a Engelliliği Kapsayan Bir Yanıt”** dokümanı yayımlanmış, COVID-19 ile mücadele adımlarında özellikle engelli kişilerin özel ihtiyaçlarının hedef alınması gerektiği vurgulanmıştır. BM’in engellileri kapsayan strateji göstergeleri; liderlik, stratejik planlama, engellilere özgü politika ve stratejiler, kurumsal yapı oluşturma, engelli kişilerle ortak çalışılması, erişilebilirlik, makul konaklama, tedarik, programlar ve projeler, değerlendirme, ülkelerdeki programlar, ortak girişimler, istihdam, bu alanda çalışanlarla ilgili kapasite geliştirme, iletişim olarak tanımlanmıştır.

“COVID-19’a Engelliliği Kapsayan Bir Yanıt” raporunda engelli kişilerin ihtiyaçlarını ve haklarını etkili bir şekilde belirlemek ve bu ihtiyaçlarına cevap verebilmek için sunulan neriler 1. COVID 19 nlemleri alınırken engelli kişilere ve onların bağlı olduğu temsilci kuruluşların görüşlerinin alınması 2. Engelli kişilerin karşı karşıya kaldığı risklerin kapsamlı olarak tanımlanması ve bu kişilerin desteklenmesi 3. Kapsayıcı ihtiyaç belirleme çalışmalarının yapılması (rn. Eve gıda-gıda dışı yardımlar nasıl yapılacak? sosyal koruma ve nakit yardım programları nasıl olmalı?) 4. Toplum farkındalığının sağlanması ve risk iletişiminin desteklenmesi 5. Yerel ve ulusal otoriterlerle birlikte engelli kişilerin COVID 19 kısıtlamaları kapsamında haklarının savunulması 6. Bilgilerin erişilebilir formatlarda olduğundan emin olunması (rn. dijital platformlar, iletişimde kullanılan tüm kanalların kullanılması) 7. Önleyici tedbirlerin kapsayıcı ve erişilebilir olduğundan emin olunması 8. Koruyucu uygulamalar için özel önlemlerin alınması (ek ve özel hijyen tedbirleri gibi) 9. Engelli kişiler için cinsiyete dayalı şiddet de dahil olmak üzere oluşabilecek zararlara karşı koruyucu faaliyetlerin uygulandığından emin olunması 10. İnsani yardım mekanizmalarının ve dağıtımlarının engelli bireyleri de kapsadığından emin olunması (gıda dağıtımı ile ilgili alternatif düzenlemeler gibi) 11. Srveyans verilerinin yaş, cinsiyet ve engellilik verilerini içerecek şekilde toplanmasıdır (United Nations, 2020).

Daha detaylı anahtar mesajlar **Ajanlar Arası Daimi Komite’nin** (Inter-agency standing committee IASC) yayınladığı yönergelerde tanımlanmıştır. Pandemi döneminin engelliler üzerinde oluşturduğu etkiler, çevresel, kurumsal engeller ve tutumla ilişkili engeller boyutlarıyla sunulmuştur. Pandemi döneminde verilen hizmetlere ilişkin olarak, krizin psikolojik etkileri ile başa çıkmak için telefonla danışmanlık hizmetleri verildiği, Whatsup grupları oluşturulduğu belirtilmektedir. COVID-19 ile ilgili mesajların ulaşılabilirliğini sağlamak için bazı ülkelerde çoklu ve erişilebilir iletişim kanallarının (kısa mesajlar, Facebook, Twitter, Youtube, İnanstagram gibi) kullanıldığı, posterler, sosyal kartlar, altyazılı videolar ve ses klipleri gibi özellikle engellileri hedefleyen mesajların oluşturulduğu belirtilmiştir. UNICEF’in uzaktan eğitimi desteklemek amacıyla engelli çocuklar için çalışma kitapları sağladığı, ailelerin evde konuşma ve mesleki terapiye devam etmelerine yardım etmek için oluşturulan kitap ve tamamlayıcı videoların ailelere dağıtıldığı belirtilmiştir (Inter-

Agency Standing Committee, 2020).
<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/77651.pdf>

BM'in 6 Mayıs 2020 yayınladığı bir politika özeti raporunda da COVID-19'un engelli bireyler üzerindeki etkisi istihdam/sosyal güvenlik, eğitim, destek hizmetleri, şiddet boyutları üzerinden ortaya konmuştur. Ayrıca COVID-19 ile mücadelede engellilerin de yer alması için temel ilkeler, sektörel eylem ve önerilere de yer verilmiştir (*UNSDG | Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19*, n.d.).

Eylül 2020'de **Engelli Danışma Kurulu** (Disability Advisory Group (FCDO-UN SBC)), UNDIS çalışma grubu ile birlikte insani yardım bölgelerinde Pandemi döneminde engelli bireylerin izlenmesi için kullanılacak belirteçler belirlemiştir (Disability Advisory Group (FCDO-UN SBC), 2020).

1.1.2 Uluslararası Çalışma Örgütü'nün engelli bireylere ilişkin çalışmaları

Nisan 2020'de **Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)** COVID-19 önlemleri kapsamında engelliler ile ilgili beş temel mesaj yayınlamıştır. Bunlar 1) Eşitliği arttıran çözümleri desteklemek, 2) İletişimin erişilebilir ve engellileri kapsayıcı olmasını sağlamak, 3) Yeterli sosyal koruma sağlamak, 4) Çalışma haklarını şimdi ve daima güvence altına almak, 5) Söylemi değiştirmek'dir (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2020).

Yine ILO ve UNICEF tarafından, **Uluslararası Engelliler İttifakı** (International Disability Alliance) ile yakın işbirliğiyle yürütülen, UNPRPD tarafından finanse edilen, "**Engellilerin güçlendirilmesi için kapsayıcı sosyal koruma projesi**" kapsamında engellileri desteklemek için azami yarar sağlayabilecek sosyal koruma önerileri ortaya konmuştur (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2020).

1.1.3 Dünya Sağlık Örgütü'nün Engelli Bireylere ilişkin çalışmaları

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), '**Engellilik ile İlgili 10 Önemli Gerçek**' bölümünde bu yıl COVID-19'a da yer vermiştir. Pandeminin engelli insanlar için yıkıcı sonuçlar doğurduğunu hem maruziyet riski, hem hastalığın şiddeti hem de bu grupta ölüm riskinin yüksek olduğu belirtmiştir (World Health Organization, 2020a).

Üç Aralık Dünya Engelliler Günü'nde, DSÖ engellilerin pandemide en savunmasız grup olduğunu vurgulamış ve BM'in 2020 için '**Daha İyiye Dönmek**' temasını desteklemiştir. Bu tema paralelinde engellilerin acil ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini böyle olağan üstü durumların, ülkelerin sağlık sistemlerini yenilemek için bir fırsat olduğunu ve engelli insanların ihtiyaçlarına ve haklarına daha duyarlı davranmayı beraberinde getireceğini ifade etmiştir (World Health Organization, 2020d).

DSÖ aynı zamanda COVID-19 ile birlikte engelli insanların ihtiyaçlarına cevap olabilmek için bir farkındalık kampanyası başlatmış, kampanya sayfasında insanların sosyal medyalarında paylaşabileceği COVID-19 içerikli görsel materyaller paylaşmış ve insanlardan '**# COVID-19 and disability**' başlığı ile bu kampanyaya katılmaya davet etmiştir (World Health Organization, 2020b).

COVID-19 ile birlikte engelli bireylerin aldığı sağlık hizmetlerinde aksamalar olduğu özellikle dünya görme gününde ve rehabilitasyon bölümünde yeniden dile getirilmiştir (World Health Organization, 2020e).

‘Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına Dair Sözleşmeye Taraf Devletler Konferansı 13. Oturumu’nda DSÖ, ‘COVID-19’un Yaşam Boyu Sosyal Etkisi’ oturumunda pandemiden her yaş grubunun etkilendiğini, özellikle gruplar ve içerisinde de engelli çocukların yaşadığı ayrımcılık, sosyal izolasyon, şiddetin artması konuları ve buna yönelik çözüm öneriler üzerine durulmuştur (United Nations Secretary-General, 2020)(United Nations, 2021).

Son olarak DSÖ ‘COVID-19 Salgınında Engellilerin Durumları’ raporunu yayımlamış, içinde Türkçesinin de bulunduğu raporun 26 dile çevirisi gerçekleştirilmiştir. Bu raporda COVID-19’da engelliler için ek önlemler alınmasının neden gerekli olduğu, engelli bireyler ve ailelerinin yapması gerekenler, ülkelerin yapması gerekenler başlığı altında pandemiyle ilgili materyallerin engelli bireyler için erişilebilir ve kullanılabilir hale getirilmesi, bakım verenler, eğitim hakları ve çalışma yaşamında olanlar için destek sağlanması ve acil durum önlemlerinin engelliliği kapsayıcılığı, sağlık sektörünün yapması gerekenler başlığında ekonomik, erişilebilir ve kapsayıcı bir sağlık hizmeti sağlanması, tele sağlık hizmeti uygulamalarının hayata geçirilmesi, engellilere hizmet sunan gruplara yönelik önlemler başlığında hizmet sürekliliği için planlamalar, engelli bireyler ve destekleyen gruplarla iletişim ve verilen hizmetlerin maruziyet riskini arttırmamasına yönelik önlemler, kurumlarda ve toplumda alınacak önlemler başlığında kurumlarda maruziyeti azaltacak enfeksiyon kontrol önlemleri, gerekli ekipman sağlanması, hastalık durumunda seyrine göre tıbbi personel desteğinin artırılması, toplumda ise COVID-19 maruziyetini azaltacak genel önlemler, çalışma hayatındaki engelliler için esnek çalışma ve izin hakları, mağaza sahiplerinin hassas gruplar için yapabileceği düzenlemeler üzerinde durulmuştur (World Health Organization, 2020c).

1.1.4.Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezi’nin Engelli Bireylere ilişkin çalışmaları

COVID-19 Pandemisi Döneminde CDC engelli bireylerin sağlığı ile ilgili olarak; web sitesinde engellilik ve risk, kendimizi koruma, hazırlıklı olma, COVID-19 hakkında ve korunma başlıklarında bilgilere yer vermiştir (*People with Disabilities | COVID-19 | CDC*, 2021).

Engellilik ve risk başlığında hareket kabiliyeti sınırlı olanlar veya doğrudan bakıcılar ve aile üyeleri gibi enfeksiyonu taşıyabilecek kişilerle yakın temastan kaçınamayanların, el yıkama ve sosyal mesafe gibi bilgileri anlamakta veya önleyici tedbirleri uygulamakta güçlük çeken kişilerin, hastalık belirtilerini iletemeyebilecek kişilerin COVID-19 hastalığı için yüksek risk taşıdığı belirtilmiştir. **Kendimizi koruma** başlığı altında; kendimizin veya bakımından sorumlu olduğumuz kişilerin hastalık için yüksek riske sahip olması durumunda korunmada yapılacaklar (maske kullanımı, en az altı adım mesafe ve kalabalıktan kaçınma) konusunda bilgi aktarılmıştır. Bakım elemanı ile doğrudan teması olan engelli bireylerin kendilerini korumaları konusunda “bakım elemanının COVID-19 semptomları veya COVID-19 olan bir kişi ile temasının olup olmadığının sorgulanması, bakım elemanından doğrudan istekte (eve girdiğinde, bakım öncesi-sonrası, tuvaletten sonra, çarşafı değiştirdikten sonra elini yıkaması, sıklıkla dokunulan yüzeyler ve tekerlekli sandalye, walker gibi cihazların temizlenmesi) bulunması” önerilmektedir. Ayrıca uygun el yıkama ve malzeme temizliği konusunda bilgilendirici materyal de mevcuttur. **Hazırlıklı olma** başlığı altında; engelli bireylerin COVID-19 salgını sırasında yapabilecekleri hazırlık konusunda bilgi

aktarılmaktadır. Bunlar; engelli birey veya bakım verenlerin hastalanırsa ne yapacağını planlaması (aile, arkadaşlar, komşular ve yerel hizmet kuruluşlarından oluşan bir iletişim listesi oluşturma) gerektiği, acil bir durumda hızlı bir şekilde kullanılacak evden ve işten en az iki iletişim yolunun planlanması (ör. sabit hatlı telefon, cep telefonu, kısa mesaj, e-posta). Ve bu bilgilerin bir yere yazılması veya yanlarında bulundurulması, evde birkaç hafta rahatça kalabilmek için yeterli erzak ve bakkaliye, en az 30 günlük reçetesiz ve reçeteli ilaçlar ve ihtiyacınız olabilecek tıbbi ekipman veya malzemelerin hazır edilmesi, acil bir durumda ilaç almaya yardımcı olabileceğinden reçetelerin bir fotokopisinin çekilmesi gerektiği belirtilmiştir. **COVID-19 hakkında** başlığı altında; Corona virüs enfeksiyonunun kişiden kişiye bulaşan bir solunum yolu enfeksiyonu olduğu, virüsün 6 adımdan yakın mesafede bulaştığı, bulaş olan yüzeylerin de risk taşıdığı, sağlık çalışanları, bakım elemanları ve aile fertlerinin bulaşta risk taşıyan gruplar olduğu belirtilmektedir. **Korunma** başlığı altında; enfeksiyondan korunmanın en iyi yolunun “maske kullanımı, en az altı adım mesafeyi koruma, kalabalık ve havasız ortamlardan kaçınma, el yıkama veya en az % 60’lık alkol içeren dezenfektanlar ile el temizleme gibi korunma faaliyetlerinin her gün gerçekleştirilmesi olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca CDC web sitesinde engelli bireye, bakım elemanlarına, aile fertlerine özel bilgilendirme içeren ara yüzlere yer verilmiştir (*List of COVID-19 Resources for People with Disabilities / CDC, 2021*). Bu çerçevede CDC, olağandışı durumda hizmete ihtiyaç duyan kesimlerden biri olan engelli bireyleri dikkate alarak bilgilendirici materyaller ile toplumu aydınlatma görevini yerine getirmiştir.

1.1.5 Sivil Toplum Kuruluşları

Amerikan Sağlık ve Engellilik Derneği (AAHD) araştırma, politika, yaygınlaştırma ve eğitim alanlarında COVID-19 salgınına yakından takip etmiştir. Nisan ayında COVID-19 salgınının çeşitli engelleri olan yetişkinler üzerinde sağlık hizmetlerine erişim üzerindeki etkisini değerlendirmek için çevrimiçi bir anket uygulaması gerçekleştirmiştir. [COVID-19 ve Engellilik Anketi web](#) sayfasında yer almaktadır (*COVID-19 and Disability Survey-AAHD, 2020*).

COVID-19 salgınının engelliler üzerindeki orantısız etkisi ışığında, **Uluslararası Engellilik İttifakı (IDA)**, temel sorunları ortaya koymuş, ulusal ve yerel savunuculuk ana başlıklarını şöyle sıralanmıştır. “Engelli kişiler enfeksiyon hakkında bilgi almalı, belirli kurallara sahip kişiler için ek koruyucu önlemler alınmalı, tüm hazırlık ve müdahale planları engelli kadınlar için erişilebilir olmalı, karantina sırasında, destek hizmetleri, kişisel yardım, fiziksel ve iletişim erişilebilirliği sağlanmalı, COVID-19 nedeniyle sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan engelliler engellilikleri nedeniyle yetkisiz bırakılmamalıdır”. **Çözüm önerileri olarak** 1. Engelli kişiler, enfeksiyonu hafifletici ipuçları hakkında bilgi almalı, 2. İhtiyaç duyan kişiler için ek koruyucu önlemler alınmalı, 3. Müdahalede yer alan personelin hızlı bilinçlendirme ve eğitimi yapılmalı, 4. Engelli kadınlar tüm hazırlık ve müdahale planlarına dahil olmalı, 5. Engelliliğe dayalı bir kurumsallaşma ve terk edilme kabul edilmemeli, 7. Kamusal kısıtlama tedbirleri, diğerleri ile eşit olmalı, 8. Sağlık hizmetlerinden eşit yararlanma sağlanmalı, 9. İlgili sivil toplum kuruluşlarının (STK) farkındalığı artırma çalışmalarında rol almaları sağlanmalıdır (International Disability Alliance, 2020). *Toward a Disability-Inclusive COVID19 Response: 10 recommendations from the International Disability Alliance*

COVID-19 salgınının başlangıcında, Lakeshore Vakfı ve Ulusal Sağlık Merkezi, ihtiyaçları daha iyi anlamak için bir anket çalışması yürütmüştür. Buna göre, maddi gereksinimlerin büyük önem taşıdığı, yiyecek, ilaç ve tıbbi ürünler dahil temel ihtiyaçlara erişim sorunları olduğu, dışlanma korkusu yaşandığı, COVID-19 ile ilgili bilgi ihtiyacı olduğu, belirsizlikler nedeniyle ruh sağlığı ile ilgili sorunlar yaşandığı, sağlık hizmetlerine erişim kaygısı yaşandığı tespit edilmiştir (*COVID-19 Disability Needs Assessment Report : NCHPAD - Building Healthy Inclusive Communities*, 2020).

1.2. Ulusal Alanda Yapılan Faaliyetler

1.2.1. T.C. Sağlık Bakanlığı'nın engelli bireylere ilişkin çalışmaları

Salgın döneminde mecburi izolasyon ve sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle yaşlı, engelli ve desteğe ihtiyacı olan vatandaşlarımız için sağlık sorunu yaşadıklarında sağlık kuruluşuna başvuru, kendilerine tedavi amaçlı verilen ilaçların veya kronik hastalıkları nedeniyle raporlanmış ilaçlarının hekime yazdırılıp eczaneden temini vb konularda sorunlar yaşanmaması için, DSÖ'nün önerileri ve Bilim Kurulu'nun düzenli toplantılarındaki değerlendirmeler sonunda bir takım tedbirler alınmıştır.

Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü antetli resmi yazısı ile 81 il valiliğine "COVID-19 Normalleşme Süreci ve Alınacak Tedbirler" kapsamında uygulaması değişen maddeler "**Engelli Raporları ve Kronik Hastaların İlaç ve Tıbbi Malzeme Temini Hakkında Alınan Tedbirler**" dağıtıldı (1). Buna göre; "** Kronik hastalığı olan kişilerin 01.01.2020 tarihinden itibaren sonlanmış veya sonlanacak tıbbi malzeme ve ilaç raporları yeniden geçerli kabul edilecektir. İlaç ve tıbbi malzemeler raporlarda belirtilen miktar ve dozda Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından belirtilen kriterlere uygun olarak reçete edilmeksizin eczanelerden temin edilebilecektir. * 01.01.2020 tarihinden itibaren sonlanmış veya sonlanacak "sürelili" engelli raporu bulunan hastaların mevcut raporları ikinci bir talimata kadar geçerli kabul edilecektir. Rapor yenilemek amacıyla hastanelere müracaat etmemeleri sağlanacaktır. * Diğer rapor ve sağlık kurulu işlemleri olağan şekilde sürdürülecektir.*" şeklinde uygulamalarla kolaylıklar sağlanmıştır. Bu uygulama sayesinde bürokratik engellerin önüne geçilerek kişilerin mağduriyeti önlenmiş ve iş akışında hızlanma sağlanmıştır (Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020).

1.2.2. T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının engelli bireylere ilişkin çalışmaları

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), korona virüs tedbirleri başlığı altında 13.03.2020 tarih 2020/2 sayılı bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgeye göre, Bakanlıkta yeni tip korona virüse karşı sürecin takip ve koordinasyonu için "Eylem Takip Grubu" oluşturulmuştur. Vatandaşların Bakanlık kurum ve kuruluşlarına gitmeden hizmete ulaşabilmeleri için e-Devlette bulunan uygulamaların, sosyal medya hesaplarının ve web sitesinin daha etkin kullanılmasına yönelik tanıtım çalışmalarının yapılmasına da genelgede yer verilmiştir.

Yeni korona virüs pandemi döneminde AÇSHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yeni korona virüs hastalığı için bilgilendirme ve alınacak önlemlere dair bir dizi rehberler hazırlanarak kurumsal sayfasında paylaşılmıştır. Bu rehberler; Bakanlık Kuruluşlarına Yönelik COVID-19 Normalleşme Rehberi, 65 Yaş Üzeri Yaşlılar ve Kronik

Hastalığı Bulunan Yaşlılara Yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi, Yaş Dönemi Destek Rehberi, Otizmlili Bireye Sahip Ailelere Yönelik Aile Rehberi, Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi, Otizmlili Çocuklara Yönelik Koronavirüs Rehberi, Koronavirüs Kolay Okunur Rehber, İşitme Engelli Bireyler ve Ailelerine Yönelik Bilgilendirme Rehberidir. En temel pandemi önlemi olarak görülen 14 Kural Türk İşaret Diline çevrilmiş, işaret dilinde hazırlanan video "Koronavirüs Riskine Karşı Uymamız Gereken 14 Kural" başlığıyla sunulmuştur.

AÇSHB İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yeni korona virüs hastalığı bilgilendirme ve alınacak önlemlere dair rehber, afiş ve yeni tip koronavirüs salgınından korunmaya yönelik kontrol listeleri vb. dokümanlar hazırlanarak kurumsal sayfasında paylaşılmıştır.

AÇSHB pandemi sürecinde muhtaç ve ihtiyaç sahibi olan vatandaşlara sosyal ve ekonomik yardım desteği sağlamıştır. **65 yaş üstü, engelliler, şehit yakınları ve gaziler ile karantina altında olan, talepte bulunan ve ihtiyacı olanlara telefonla psikolojik destek hizmeti sunulmuştur.** Alo 183 Sosyal Destek Hattı aracılığı ile rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmuş olup, haftalık başvuru sayısı 4842 olarak belirtilmiştir. İşitme ve konuşma engeli olan bireyler için, işaret dili bilen görevliler ile görüşme olanağı sunulmuştur.

AÇSHB'na bağlı engelli ve yaşlı bakım kuruluşlarında hastalık bulaşının önüne geçilebilmesi için "COVID-19 Tedbirleri" kapsamında ziyaret yasaklarının getirilmesi, kalanlar ve personele yönelik sık semptom takibi uygulamaları, Nisan ayından itibaren kurumda çalışan personeller için 14 gün vardiya sistemine geçilmesi, vardiya değişimlerinde PCR testi ile hastalık bulaşı olup olmadığının tespiti uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Zihinsel ve ruhsal engelli kişilere hastanede kaldıkları sürede refakatçi desteği sağlanmış, hastaneden çıkan yaşlı ve engelli kişiler için kuruma gelmeden önce izolasyon kurumları oluşturularak, 14 gün orada kalmaları sağlanmış, bu süre zarfında bakım ihtiyacı olanlara bakıcı desteği verilmiştir. Yine hastanede tedavi olduktan sonra gidecek yeri olmayan veya yakınları tarafından bakılmayan kişilerin Sosyal Yardımlaşma Vakıfları tarafından misafirhane veya otel kiralanarak barınmaları ve bakımları sağlanmıştır (*Covid-19 Mücadelesi ve Engelli Toplum Web Panel Etkinlik Raporu*, 2020).

Yine bu kuruluşlarında kalanlar ile personele CoronaVac aşısının uygulaması öncelikli olarak 19 Ocak 2021'de yapılmaya başlanmıştır.

Erişilebilirliği yaygınlaştırmak için yüksek öğrenim gören engelli öğrencilerin eğitim-öğretim süreçlerine tam ve erişilebilir katılımlarını desteklemesi ve engelli öğrencilere yönelik politika geliştirmek için yol haritası oluşturması amacıyla "Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimleri" toplantısı düzenlenmiştir.

1.2.3 İçişleri Bakanlığı'nın engelli bireylere ilişkin çalışmaları

Sokağa çıkma konusunda kısıtlamaya tabi olan 65 yaş ve üzeri yaş grubundakiler, engelliler, kronik hastalıkları olan vatandaşların ev dışı ihtiyaçlarının karşılanması için Kaymakamlıklar ve Valiliklerin koordine ettiği "Vefa Sosyal Destek" grupları oluşturuldu.

Bu grupların faaliyetleri 22 Mart 2020'de başlamış olup halen devam etmektedir. Bu gruplar hem resmi görevlilerden hem de gönüllü olarak çalışan sivil toplum kuruluşlarının üyesi olan gönüllülerden oluşmaktadır.

İhtiyacı olan vatandaşlar 112, 155, 156 ve valiliklerin ilan ettiği numaralardan arayarak yardım talep etmektedir. Listelenen bu ihtiyaçlar gereğince karşılanarak ihtiyaç sahibinin evine kadar ulaştırılmaktadır.

1.2.4. Sivil toplum kuruluşlarının engellilikle ilgili çalışmaları

Ülkemizde pandemi sürecinin STK'ları hazırlıksız yakaladığı, adaptasyon için hızlı bir dönüşümden geçme gereğinin doğduğu yönünde bir kanı hakimdir. Bu süreç, her ne kadar sahada aktif çalışan kuruluşların etkinliklerini azaltsa da, kimi sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini sanal ortama taşınmasıyla birlikte erişim yelpazelerinin genişlediği görülmektedir. Bu süreçte sivil toplum bireyciliğe karşı mücadele eden yapısını korumak için projeler geliştirmeli, evine hapsolmuş bireylerin sivil toplumdaki karşılığını güçlendirmeli; krizi fırsata çevirmek adına, sivil toplumun yenilenmesi, sosyal dokunun güçlendirilmesi için yeni teknolojileri inşa etmelidir (*Pandemi Süreci Sivil Toplumu Nasıl Etkiledi?* | Euronews, 2020).

Türkiye Engelliler Konfederasyonu; engelli ve ailelerinin bu süreçten orantısız etkilendiklerini, daha fazla yoksullukla karşı karşıya kaldıklarını, alınan önlemlerin ve politikaların engelliliğe duyarlı olmamasının sorunları ağırlaştırdığını belirttikleri görülmektedir. **1.**Bu süreçte doğan engelli bebekler ve yeni teşhis konulmuş olanlar, rapor alamamışlar, süreç içinde süresi biten raporların geçerliliği korunsun da yeni raporlar için önlem alınmamıştır, **2.**Engelliler için zamanında yapılması zorunlu ameliyatların “acil olmayan ameliyat” olarak tanımlanması, telafisi güç zararlara neden olmuştur, **3** Süreç içinde zorunlu sağlık kontrollerini yaptıramayan engellilerin olduğunu, bu durumun ileriye yönelik ciddi sağlık sorunlarını getireceği endişesi doğmuştur,**4.** Süresi biten engelli sağlık kurul raporları, kronik hastalıklara ait ilaçlar, malzeme raporları ve RAM (Rehberlik Araştırma Merkezi) raporlarının yenilenme süreci çok uzun olması ve birçok kişi başta engelli aylığı ve evde bakım aylığının kesilmesi gibi birçok hak kaybına uğrama durumları olmuştur, **5.**EBA sisteminin her türlü engel grubunu kapsamaması birçok engelli çocuğun uzaktan eğitime erişememesine neden olmuştur, **6.** Engelli ve engelli yakını olan çalışanlar, alınan kararların kapsayıcı olmaması nedeniyle sorun yaşamamıştır, **7.**Özel sektörde çalışan engelliler ücretsiz izne çıkartılmıştır, **8.**Engelli çocuğu olan çalışanlar, kreşlerin, okulların kapanması, aile büyüklerinden destek alamama ya da bakıcıların eve gelememesi nedeniyle güçlük yaşamıştır, **9.** Pandemi sürecinde engelli aylığı ve evde bakım aylığı yeni başvurularının, sosyal inceleme yapılamaması nedeniyle aksaması ve süreç içinde aylık kesintilerin söz konusu olması, **10.** Anlık paylaşılan bilgilerin erişilebilir formatta verilmemesi ile ilgili sorunlar,**11.** Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin durdurulması, **12.** Anne ve babaların sorunlarla baş edememeleri ev kazalarını, ailelerde ev içi şiddetin artması gibi sorunlara sebep olduğu belirtilmektedir (*COVID-19 Pandemisi Engellileri ve Ailelerini Nasıl Etkiledi - Türkiye Engelliler Konfederasyonu, 2020*).

Türkiye Körler Federasyonu; “COVID-19 Pandemisinde Engelli Kadınlara Yönelik Hak İhlalleri” konusunda bir çalışma gerçekleştirmiştir. 225 engelli kadın ve zihinsel engelli birey annesi ile çevrimiçi yöntem ve telefonla ulaşılarak edinilen bilgiler ışığında, hak ihlallerinin bu dönemde daha da arttığı, bu durumda olanların %80,8'inin hak arama mekanizmalarını kullanamadığı, engelli kadınlar arasında işsizlik oranının %32'ye yaklaştığı, şiddete maruziyetin arttığı, her iki engelli kadından birinin psikolojik desteğe ihtiyaç duymasına karşın, %93'ünün psikolojik destek alamadığı, Kamu kurumları tarafından oluşturulan destek hatlarını (ALO 183 Telefon/Whatsapp Hattı, Vefa Destek Hattı, Hayat Eve

Sığar Uygulaması) kullanan engelli kadınların %62,7'sine göre, bu hatlar erişilebilir olmadığının tespit edildiği belirtilmiştir (Türkiye Körler Federasyonu, 2020).

Sivil Toplum Geliştirme Merkezinin pandemi döneminde engellilerin yaşadıkları sorunlara ilişkin önerileri; 1. Kamu veya özel sektörde çalışan tüm engelli personele salgın süresince ücretli izin verilmesi, 2. Risk grubu içerisinde yer alan engelli bireylere evlerinde sağlık hizmeti verilmesi, talep edenlere evlerinde korona testi yapılması, 4.Süresi dolan engelli raporlarının uzatılmasına karşın engelli aylığı kesme gibi uygulamalara yer verilmemesi, 5. Engelli bireylerin ilaç ve medikal sarf malzemelere, muayene ücreti, reçete katkı payı veya fark ücreti ödemeksizin ulaşmasının önünün açılması, 6. Hane içinde engelli bireyi olan ailede çalışan bir ebeveynin kamu veya özel sektör ayırt etmeksizin salgın süresince ücretli izinli olmasının sağlanması, 8. Resmi açıklamalarda işaret dili tercümanı sağlanarak bilgi alma hakkının yerine getirilmesi 9. Uzaktan eğitim programlarının görme engelli öğretmen ve öğrenci kullanıcılar için erişilebilir duruma getirilmesi, 10. Eğitim ve Rehabilitasyon merkezlerinde verilen bireysel eğitimlerin sanal ortamda veya evlerde bire bir verilmesinin sağlanması, 11.Geçim sıkıntısı yaşayan engelli bireylere ihtiyaç duydukları gıda ve temizlik malzemesi yardımı yapılması, ihtiyaç sahiplerinin evlerine yardımcı elaman gönderilmesi olarak belirtilmiştir (*Engelliler Konfederasyonu'ndan COVID-19 Açıklaması | STGM, 2020*).

1.2.5 Yüksek Öğretim Kurumunun engelli bireylere ilişkin çalışmaları

Pandemi esnasında yükseköğretim kurumlarında uzaktan ve çevirim içi uygulamalar yürütülmüştür. Bu süreçte de engelli öğrencilere yönelik olarak **YÖK Engelli Öğrenci Çalışma Grubu'nda yer alan akademisyenler tarafından** bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Toplam 195 yükseköğretim kurumu tarafından cevaplanan ankette; engelli öğrenci sayısı 32.452 olup, öğrencilerin %46,97'si fiziksel engelli, %17,27 görme engelli %5,77'si işitme engellidir. Bu çalışma kapsamında elde edilen tespitler; öğrencilerin %72,58'i uzaktan öğretim kapsamında sınav uygulamalarında engelli öğrencilere yardımcı malzeme ve cihaz yardımı yapılmadığını, %60,51'i bilişim okur yazarlığı konusunda gelişimlerine yönelik çalışmaların olmadığını, %86,67'si üniversitelerin Koronavirüs komisyonunda engelli öğrenci temsilcisi yer almadığını, %80,6'sı uzaktan eğitimde derslerde alt yazı uygulaması yapılmadığını, %95,7'si derslerde işaret dili tercümanı uygulaması yapılmadığını belirtmişlerdir(*Engelsiz Öğrenci Anketi, 2020*).

1.2.6. Yayınlar

02.03.2021 tarihi itibarıyla “engellilik ve COVID-19 anahtar kelimeleri kullanılarak Pubmed üzerinden yapılan taramada 779 çalışma bulunduğu, Google Akademik üzerinden 71 yayın olduğu tespit edilmiştir.

Kara ve Alsancak'ın “Koronavirüs Pandemisinde Toplumun Yaşlı Ve Engellilere Yönelik Düşünceleri Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmasında yaşlı ve engellilerin toplum tarafından pandemi sürecinde korunması gereken kesimler olduğuna yönelik algının bulunduğu görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%79,4) engellilere yönelik sosyal, psikolojik ve ekonomik desteklerin pandemi sürecinde engellilerin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi ve etkin bir yardım mekanizmasının olması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmaya katılanlar, engelliler ve aileleri için spesifik yardım sistemlerinin geliştirilmesi ve psikososyal hizmetlerin internet, telefon ve televizyonlar aracılığıyla ulaştırılması gerekliliğini

vurgulamıştır. Tüm engelliler için teknolojik hizmetlerin koronavirüs pandemisinde ihtiyaçlara erişim noktasında en etkin yol olduğu ve buna yönelik çözümlerin üretilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Diğer bir destek mekanizması olarak engellilere bakım veren kişilere öncelik verilmesi gerekliliği de belirtilmiştir. Ayrıca engellilerin ihtiyaçlarının engel türüne göre değişkenlik gösterdiği, dolayısıyla verilecek desteklerin de bu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmesi gerekliliği belirtilmiştir (Kara & Alsancak, 2020).

Binay tarafından yazılan COVID-19 Pandemi Sürecinde İşitme Kayıplı Bireylerle Yaklaşım isimli derlemede, bu süreci işitme kayıplılar için daha kolay hale getirebilmek için, etkili iletişim yöntemleri kullanılması önerilmektedir. Dudak okumaya müsait maskeler, teknoloji kanalları kullanımı, hasta bilgilendirici kartlar kolay iletişim sağlamada etkili olabileceği belirtilmektedir (Binay, 2020).

2. BİR YILLIK DÖNEMDE PANDEMİ İLE İLGİLİ ALIşMA GRUBU FAALİYETLERİ

Aydın Efeler Belediyesi, Aydındaki Engelli Dernekleri ve çalışma grubumuzun birlikte planladığı ‘‘Efelerde Engelsiz Yaşam’’ teması ile 19 Mart 2020 tarihli bir alıştay organize edilmiş ancak pandemi ve getirilen kısıtlamalar nedeniyle iptal edilmek durumunda kalınmıştır. HASUDER web sitesi üzerinden kitleler için basın haberi olarak düzenlenen iki bildirmede (Beyaz Baston Görme Engelliler Haftası Bildirgesi ile 3 Aralık Dünya Engelliler Günü Bildirgesinde), pandemi gibi kriz durumlarında engelli bireyler ihmal edilmemesi gerektiği vurgulanmış, engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar tanımlanmış, yapılması gerekenlerle ilgili öneriler sunulmuştur (3 Aralık Dünya Engelliler Günü - HASUDER, 2020)(Beyaz Baston Görme Engelliler Haftası - HASUDER, 2020).

Dünya Engelliler Günü basın bildirisi **yerel basında** (Denizli Haber) paylaşılmıştır (Dr. Nurhan Meydan ACIMIş - COVID-19’DA ENGELLİ OLMAK, HASUDER KONUSUYA DİKKAT ÇEKİYOR, 2020).

Halk Sağlığı Bakış Açısıyla Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Mücadelesi ‘‘evrim İçi’’ Sempozyumu (17-19 Eylül 2020) içinde ‘‘Geleceğe Mektup şimdi Neler Yapalım? Gelecek Döneme Nasıl Hazırlanalım?’’ forumunda pandemi döneminde engellilerin yaşadıkları sorunlar ve çözüm nerileri paylaşılmıştır.

3. ÇALIşMA GRUBUNUN SALGININ BUNDAN SONRAKİ DÖNEMLERİ İÇİN ÖNERİLERİ

1. Kamusal bilgilendirme, kriz önlemleri, sağlık ve sosyal koruma müdahalelerinin kapsayıcı, herkes için erişilebilir olmasını ve engellilere karşı ayrımcılık yapılmamasını sağlamak.
2. Engelli rgtleri, temsilci kuruluşlar, engelliler ve aileleri ile işbirliği içerisinde olmak
3. Kriz dönemlerinde engellilere yönelik durum/ihiya tespit çalışmalarının yapılmasını sağlamak
4. Acil durum hazırlık ve müdahale programlarına engellileri dahil etmek

5. Sağlık hizmetine erişimin önündeki engelleri kaldırmak. Engellilik temel alınarak insanların tedaviden mahrum bırakılması veya kısıtlı kaynakların (solunum cihazları veya yoğun bakıma erişim gibi) paylaşımı ile ilgili her tür tıbbi önyargı ve ayrımcılığı önlemek. Engellilere sunulan hizmetlerin (özel eğitim, rehabilitasyon vb) pandemi döneminde de devam etmesini sağlamak. Raporlama mekanizmaları ve yardım hizmetlerinin erişilebilir olmasını sağlamak. Engelli raporlarının düzenlenmesinde pandemi koşullarına uygun kolaylaştırıcı düzenlemeleri yapmak. Engellilerce erişilebilir ortamlar (hastaneler, testler ve karantina tesisleri) sağlamak ve sağlık konusundaki bilgi ve iletişimlerin erişilebilir şekil, yöntem ve formatlarda oluşturmak. Evde test olanakları sunmak. İlaçların sürekli tedariki ve erişimini sağlamak. Tele sağlık hizmetlerini geliştirmek.

6. Uygunluk durumuna göre, sağlık ve sosyal koruma ile ilgili hizmet sunumunda engellilerin enfekte olma riskini asgariye indirmek için mobil veya çevrimiçi uygulamaları yaygınlaştırmak.

7. Gelir kayıpları ve istihdama yönelik düzenlemeler yapmak (nakit transferleri, vergi indirimi, gelir desteği, aynı yardımlar gibi)

8. Ücretli izin hakkı, esnek çalışma hakkı sağlamak. Evden çalışma durumunda ihtiyaç duyulan hizmetleri, malzemeleri sağlamak

9. Engelli bakım vericilerin gelir kayıplarının olması durumunda bu kişilere mali yardım sağlamak

10. Temel ihtiyaç malzemelerine erişim ile ilgili sorunları gidermek. Gönüllü grupların desteğiyle ihtiyaç duyulan hizmetlerin (tıbbi, tıbbi olmayan) evlere ulaştırılmasını sağlamak.

11. Destek ihtiyacı duyan engelli kişiler ile bu desteği sağlayabilecek kişileri buluşturmak üzere yardım hattı ve platformlar oluşturmak

12. Engelli bireylere karşı önyargıyı önlemek için sağlık çalışanlarının farkındalığını artırmak, risk iletişimini güçlendirmek

13. Eğitime erişimin önündeki engelleri gidermek. İhtiyaç duyulan bilgilerin her engel grubunu kapsayacak şekilde erişilebilir formatta oluşturulmasını sağlamak

14. Kapalı ve kalabalık ortamlarda bulunan engellilere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır (yatılı bakım evlerinde kalan veya mahkum engellilerin ailelerinin yanına çıkarılması gibi uygulamalar)

15. Psikososyal destek dahil ihtiyaç duyulan destek hatlarının yeterli ve erişilebilir olmasını sağlamak

16. Yerel ve ulusal otoritelerle birlikte çalışmak, Barınma ihtiyacı olan engelliler için gereken desteği sağlamak. Sosyal Yardımlaşma Vakıfları veya Belediyelerce konaklama olanakları sağlamak (misafirhane veya otel vb. gibi).

17. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon hizmetlerinde kesinti yaşanmaması sağlanmalı, gerekirse bireysel eğitimlerin sanal ortamda veya evlerde bire bir verilmesini sağlamak,

18.İhtiyaç sahiplerine ev işlerine yardımcı eleman tedarikini sağlamak

19. Pandemi dönemi ile ilgili halk sağlığı bilgilerinin erişilebilir olmasını sağlamak.

20. Hükümetler, yerel yönetimler, ilgili kurum ve kuruluşlar, STK'ların işbirliği içerisinde çalışmasını sağlamak

Kaynaklar

- 3 Aralık Dünya Engelliler Günü - HASUDER. (2020). <https://hasuder.org.tr/3-aralik-dunya-engelliler-gunu/>
- Beyaz Baston Görme Engelliler Haftası - HASUDER. (2020). <https://hasuder.org.tr/beyaz-baston-gorme-engelliler-haftasi/>
- Binay, K. (2020). COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İŞİTME KAYIPLI BİREYLERE YAKLAŞIM. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 1, 54–61. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1208948>
- COVID-19 and Disability Survey-AAHD. (2020). <https://aahd.us/dissemination/covid-19-disability-survey/>
- COVID-19 Disability Needs Assessment Report : NCHPAD - Building Healthy Inclusive Communities. (2020). <https://www.nchpad.org/1771/6941/COVID-19~Disability~Needs~Assessment~Report>
- Covid-19 Mücadelesi ve Engelli Toplum Web Panel Etkinlik Raporu. (2020). <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=COVID-19-mucadelesi-ve-engelli-toplum-toplanti-raporu-donusturuldu.pdf>
- COVID-19 pandemisi engellileri ve ailelerini nasıl etkiledi - Türkiye Engelliler Konfederasyonu. (2020). <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/covid-19-pandemisi-engellileri-ve-ailelerini-nasil-etkiledi/>
- Disability Advisory Group (FCDO-UN SBC). (2020). *Tip sheet for monitoring a disability-inclusive response to COVID-19 in humanitarian settings. September*, 1–8. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/28_sept_disability_inclusive_monitoring_framework_within_hpc_final.pdf
- Dr. Nurhan Meydan ACIMIŞ - COVID-19'DA ENGELLİ OLMAK, HASUDER KONUYA DİKKAT ÇEKİYOR. (2020). <https://www.haberdenizli.com/covid-19-da-engelli-olmak-hasuder-konuya-dikkat-cekiyor-makale,1134.html>
- Engelliler Konfederasyonu'ndan COVID-19 Açıklaması | STGM. (2020). <https://www.stgm.org.tr/engelliler-konfederasyonundan-covid-19-aciklamasi>
- Engelsiz Öğrenci Anketi. (2020). https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber İçerisindeki Belgeler/Dosyalar/2020/engelli_ogrenci_anketi_03122020.pdf
- Inter-Agency Standing Committee. (2020). *COVID-19 RESPONSE: APPLYING THE IASC GUIDELINES ON INCLUSION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN HUMANITARIAN ACTION. June*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/77651.pdf>
- International Disability Alliance. (2020). *Toward a Disability-Inclusive COVID19 Response : 10 recommendations from the International Disability Alliance*. https://www.internationaldisabilityalliance.org/sites/default/files/ida_recommendations_f

or_disability-inclusive_covid19_response_final.pdf

Kara, Z., & Alsancak, F. (2020). KORONAVİRÜS PANDEMİSİNDE TOPLUMUN YAŞLI VE ENGELLİLERE YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. *PEARSON JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES*, 5(8), 133–143. <http://dx.doi.org/10.46872/pj.155>

List of COVID-19 Resources for People with Disabilities | CDC. (2021). <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/need-extra-precautions/people-with-disabilities/list-of-resources.html>

Pandemi süreci sivil toplumu nasıl etkiledi? | Euronews. (2020). <https://tr.euronews.com/2020/04/17/pandemi-sureci-sivil-toplumu-nas-l-etkiledi>

People with Disabilities | COVID-19 | CDC. (2021). <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/need-extra-precautions/people-with-disabilities.html>

Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *Engelli Raporları ve Kronik Hastaların İlaç ve Tıbbi Malzeme Temini Hakkında Alınan Tedbirler*. <https://shgmsgudb.saglik.gov.tr/Eklenti/38411/0/engelli-raporlari-veustyazi3b4b6b4e-884e-4f0a-b128-e77ee433df40pdf.pdf>

Türkiye Körler Federasyonu. (2020). *Covid-19 Pandemisinde Engelli Kadınların Hak İhlalleri*. <http://www.korlerfederasyonu.org.tr/images/2.pdf>

Uluslararası Çalışma Örgütü. (2020). *COVID- 19 önlemleri kapsamında engelliler*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_744844.pdf

United Nations. (2020). *COVID-19 Response in Humanitarian Settings: Examples of Good Practices for Including Persons with Disabilities*. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/gip02413_covid_humanitarian_good_practice_final_web.pdf

United Nations. (2021). *Side Events - UNDESA Division for Inclusive Social Development | Teamup*. <https://teamup.com/kscr9y97vbu5njzk>

United Nations Human Rights. (2020). *Covid-19 and the Rights of Persons With Disabilities. United Nations Human Rights, April*, 1–11. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/COVID-19_and_The_Rights_of_Persons_with_Disabilities.pdf

United Nations Secretary-General. (2020). *13th session of the Conference of States Parties to the CRPD*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/conference-of-states-parties-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2/cosp13.html>

UNSDG | Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19. (n.d.). Retrieved March 3, 2021, from <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-disability-inclusive-response-covid-19>

World Health Organization. (2020a). *10 FACTS ON DISABILITY*. <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/disabilities>

World Health Organization. (2020b). *Campaign materials*.

<https://www.who.int/campaigns/international-day-of-persons-with-disabilities/2020>

World Health Organization. (2020c). *Disability considerations during the COVID-19 outbreak*. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Disability-2020-1>

World Health Organization. (2020d). “*International Day of Persons with Disabilities 2020.*” <https://www.who.int/news-room/events/detail/2020/12/03/default-calendar/international-day-of-persons-with-disabilities>

World Health Organization. (2020e). *Rehabilitation*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation>

Dökümanın hazırlanmasına katkıda bulunanlar (soyadına göre alfabetik sıralama):

Filiz Abacığil, Nurhan Meydan Acımış, Aysun Aras, Elçin Balcı, İsmail Çevik, Tacettin İnandı, Zahide Koşan, Beyhan Özyurt, Hatice şahin, Ezel Bilge Yerli

